

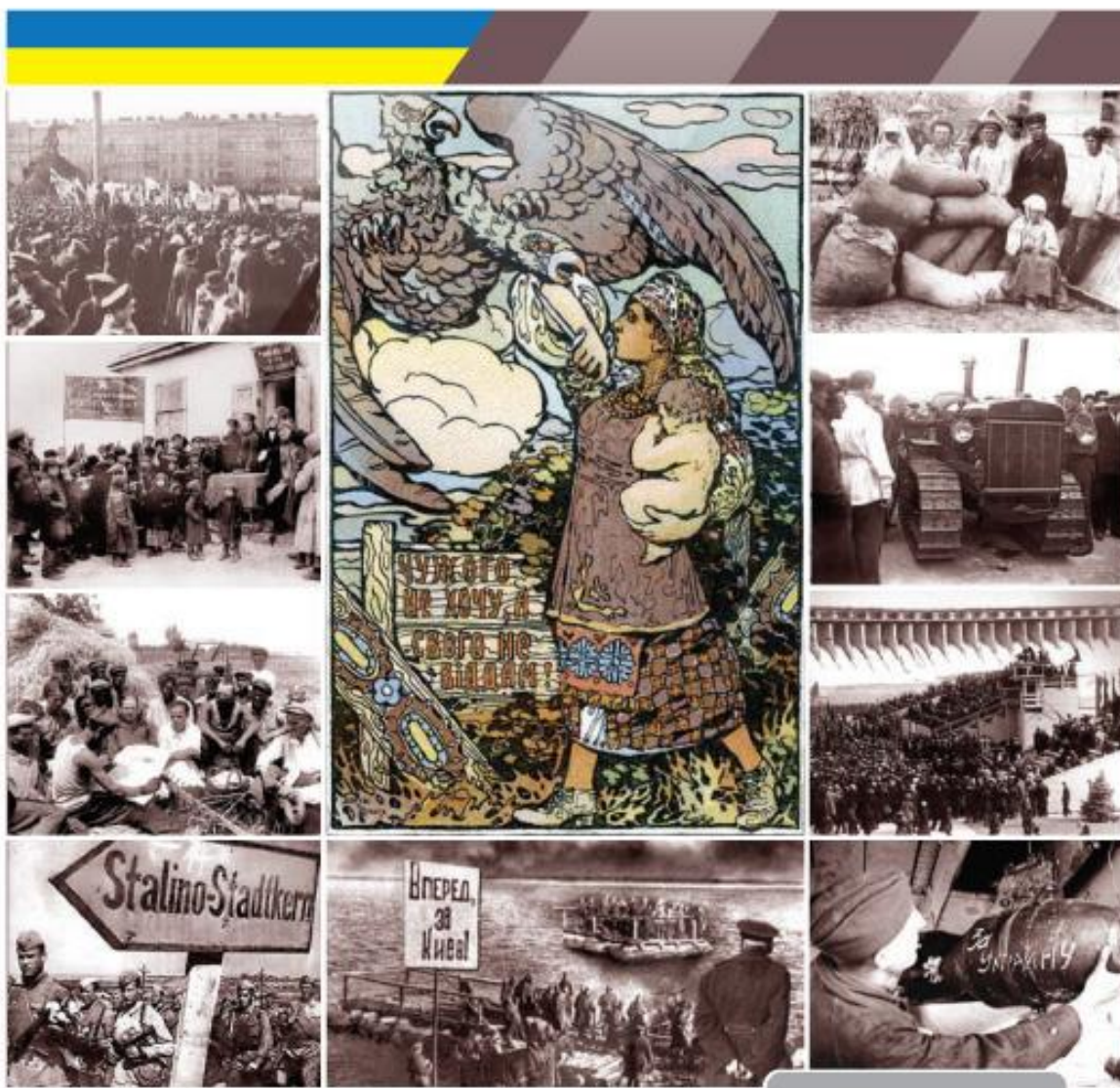
В. С. Власов, С. В. Кульчицький

Історія України

10

клас

профільний рівень

Видавництво
Літера

ШАНОВНІ УЧНІ ТА УЧЕНИЦІ 10-Х КЛАСІВ!

ПЕРЕД ВАМИ - МАТЕРІАЛИ ДО НАСТУПНИХ УРОКІВ З ПРЕДМЕТУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ». У ДАНОМУ ФАЙЛІ ВИ ЗНАЙДЕТЕ МАТЕРІАЛ ПАРАГРАФУ ПІДРУЧНИКА, А ПІСЛЯ **ОСТАННЬОГО УРОКУ** - ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА НИМ (**ЕЛЕКТРОННИЙ ВАРІАНТ**) БАЖАНО, ЯКЩО ВИ ЗРОБИТЕ ЦЕ ДО ДНЯ НАСТУПНОГО УРОКУ. З УСІМА ПИТАННЯМИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ПРОШУ ЗВЕРТАТИСЯ НА **ЧАТ У ХЬЮМА-ШКОЛІ.**

Історія України 10 клас

Розділ 2

Українська революція

9–10 Початок Української революції

Розділ 2. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

9–10. Початок Української революції	41
11–12. «Однині самі будемо творити своє життя»: проголошення автономії України	49
13–14. Центральна Рада і Тимчасовий уряд: від протистояння до компромісу	57
15–16. Утворення Української Народної Республіки. Протистояння національно-патріотичних сил і більшовиків	66
17–18. Проголошення незалежності УНР. Брест-Литовський мирний договір	74
19–20. Державотворча діяльність Української Центральної Ради. <i>Практичне заняття № 3</i>	83
21–22. Джерела про Брестський мирний договір і війну УНР з радянською Росією. <i>Практичне заняття № 4</i>	88

17-18 Проголошення незалежності УНР. Брест-Литовський мирний договір

Всеукраїнський з'їзд рад у Харкові в грудні 1917 р. проголосив в Україні радянську владу і створив маріонетковий уряд – **Народний секретаріат**, що слугував для прикриття агресії більшовицької Росії проти УНР. Першим більшовицького удару зазнав Катеринослав (нині Дніпро), у якому заздалегідь було підготовлено повстання робітників. Згодом настала черга Олександрівська (нині Запоріжжя) (2 січня), Полтави (6 січня). Червоногвардійці, насуваючись на Київ, співали: «Эх, яблочко, сбоку красное. Что Украине конец – дело ясное...».

За умов, що склалися, лідери Української революції розуміли, що слід публічно відмежуватися від центрального російського уряду. Четвертий Універсал Центральної Ради проголосив незалежність УНР від Росії. Українська держава виступила як самостійна сторона в мирних переговорах у Брест-Литовську. З Німеччиною та її союзниками було укладено перший у світовій війні мирний договір.

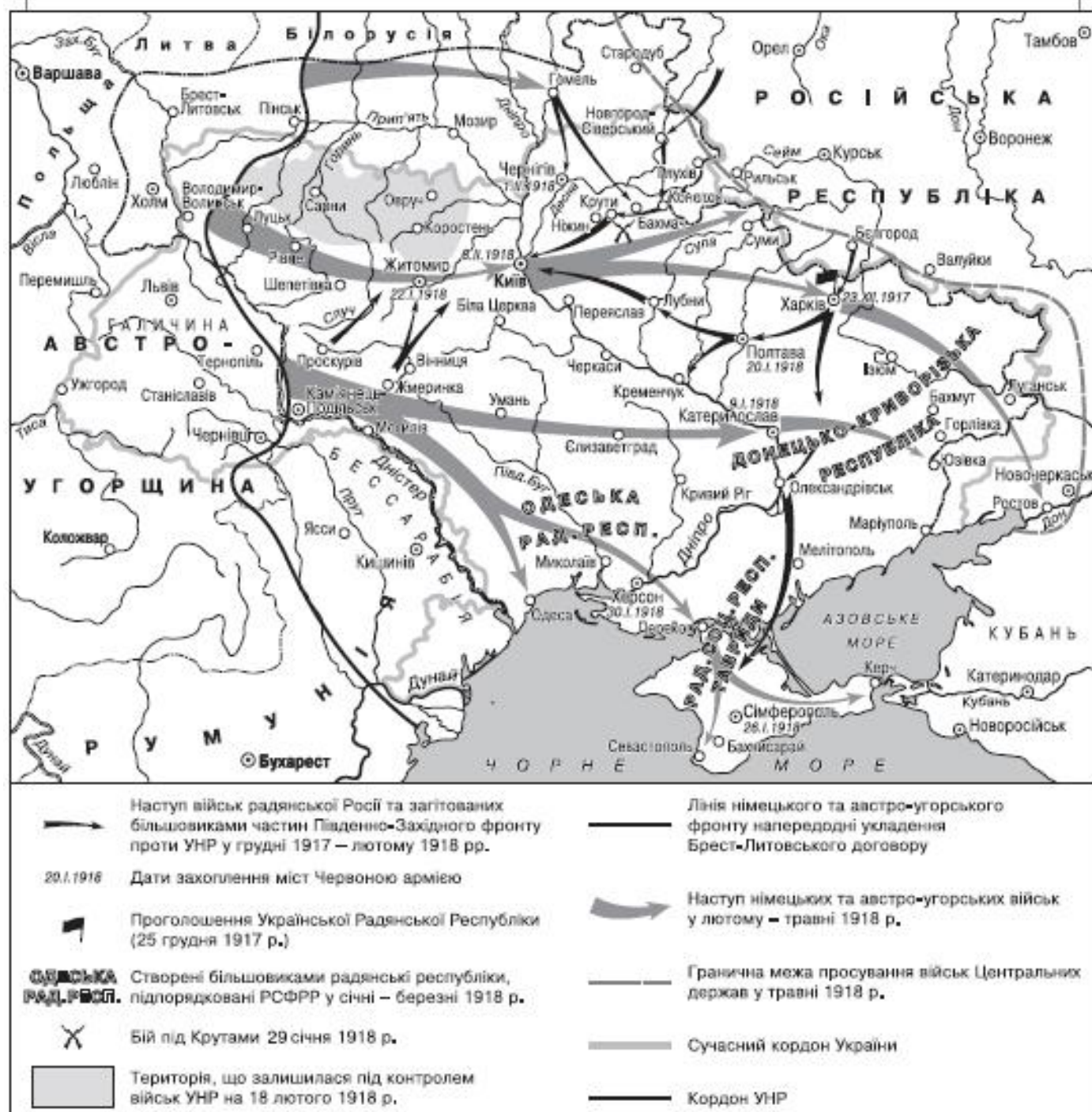
1. Як відбувалася та які наслідки мала перша війна РСФРР і УНР (грудень 1917 – березень 1918 рр.)

Вибори до **Українських установчих зборів** збіглися в часі з наступом російських військ, що здійснювався під гаслом «*нової і всебічної підтримки*» проголошеної Всеукраїнським з'їздом рад «*братньої республіки*». В. Антонов-Овсієнко об'єднав війська, які йшли на Київ, у три угруповання, що їх гучно назвали «арміями». Командував ними підполковник царської армії, лівий есер Михайло Муравйов.

За допомогою карти підготуйте повідомлення про становище українських земель у грудні 1917 – травні 1918 рр. Оберіть експертну групу, яка оцінюватиме доповіді груп за планом: **1.** Чи точно визначено території тимчасових радянських республік, утворених більшовиками, терени, що контролювалися військами УНР у лютому 1918 р., лінію просування військ Центральних держав у травні 1918 р.? **2.** Які міста було захоплено червоними військами перед облогою Києва у грудні 1917 – січні 1918 рр.? **3.** Чи правильно визначено події, що відбулися упродовж зазначеного періоду (подія, дата, місце)?

↑ Перша війна радянської Росії з УНР (грудень 1917 – березень 1918 рр.)

» Якій з УНР належить листівка? Свою думку аргументуйте.

Прагнучи прискорити перебіг подій, київські більшовики підняли збройне повстання. Боротьба з повстанцями зосередилася поблизу заводу «Арсенал».

Під час наступу військ Муравйова на Київ 29 січня 1918 р. відбувся бій поблизу селища Крути на Чернігівщині, на залізничній станції, розташований за 130 кілометрів на північний схід від Києва. Більшовицьким військам протистояло 520 вояків – курсанти 1-ї Української військової юнацької школи та київські студенти й гімназисти. До них приєдналися близько 80 добровольців із підрозділів Вільного козацтва з Ніжина. Вони мали на озброєнні 16 кулеметів та одну гармату. Росіяни переважали вдсятеро, мали бронепотяг та артилерію. Захисники Крут трималися 6 годин. Потім вони забрали вбитих та поранених і відступили в напрямку до Києва, руйнуючи за собою залізничну колію. Однак одна студентська чота відірвалася від своїх і потрапила в полон. Усіх їх наказали розстріляти.

8 лютого (26 січня) радянські війська ввірвалися в Київ. На вулицях розгорнулося полювання на гайдамаків, офіцерів, монархістів і всіх, хто був хоч чимось схожий на «ворога революції». Кількість жертв вимірювалася тисячами.

» 1. Оберіть подію, що найбільше вас вразила. Запишіть її назву одним словом чи словосполученням. » 2. Схарактеризуйте обрану подію 2–3 прикметниками, 2–3 дієсловами. » 3. Доберіть фразу, що влучно її описує. » 4. Доберіть антонім або синонім до слова чи словосполучення, яким назвали подію.

➔ 1-ша сотня Січових стрільців, яка брала участь у придушенні більшовицького повстання в Києві в січні 1918 р.

Чому більшовикам вдалося так швидко захопити більшу частину території УНР і чому УЦР виявилася неспроможною протистояти наступу червоних військ? У чому полягала суть більшовицької стратегії і тактики? Знайдіть підтвердження своїм міркуванням у джерелі.

З інтерв'ю М. Муравйова: «Револьюційна російська армія пройшла Україну, змітаючи на своєму шляху все, що мало ознаки буржуазного шовіністичного сепаратизму. Одне наближення червоних військ примушувало повіти, а то й цілі губернії визнавати нашу владу. На Україні прийшлося натрапити на оригінальну організацію буржуазної самооборони. Особливо дався взнаки Звенигородський повіт, де український шовіністичний націоналізм збудував собі фортецю у формі так званого Вільного Козацтва. Ця організація не тільки не допустила нашої влади в повіт, а, навпаки, сама перейшла у наступ, чим завдала чималої шкоди нашим військам. Я дуже жалкую, що мені не вдалося зруйнувати це гніздо, втопити в крові тих, хто насмілювався підняти руку на Червону армію...»

← Похорон жертв більшовиків. Київ, 10 березня 1918 р.

2. Яка суть та в чому полягає значення Четвертого Універсалу Центральної Ради

Війна, яку розгорнула проти УНР радянська Росія, спонукала Центральну Раду рішуче відмежуватися від режиму більшовицької диктатури. Крім того, треба було самостійно виступити на мирних переговорах у Брест-Литовську, які вже почалися.

Закрите засідання Малої Ради, що на ньому обговорювався текст **Четвертого Універсалу**, почалося **22 (9) січня 1918 р.** і тривало три дні. У ніч на 25 січня на відкритому засіданні в будинку Педагогічного музею М. Грушевський оприлюднив *останній Універсал Центральної Ради*, який проголошував незалежність УНР.

Центральна Рада ухвалила Четвертий Універсал у ситуації кризи національного руху і втрати довіри до її дій з боку українського суспільства. Російські війська швидко захоплювали територію України. Керівники УЦР не змогли протиставити їм істотні військові сили.

Одночасно з Четвертим Універсалом Мала Рада ухвалила закон про національно-персональну автономію.

Українські есери, яким належала більшість у Центральній Раді, скористалися реорганізацією Генерального секретаріату на **Раду народних міністрів** і поставили питання про надання їхній політичній силі посади голови уряду. В. Винниченко змушений був піти у відставку, а уряд очолив **Всеволод Голубович**.

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

*...Однині Українська
Народна Республіка
стає самостійною,
ні від кого не залежною,
вільною, суверенною
державою українського
народу...*

- Проголошено самостійність і незалежність УНР як вільної суверенної держави українського народу й наголошено на її прагненні мирно співіснувати із сусідніми народами
- Підтверджено всі демократичні свободи, декларовані Третім Універсалом, наголошено на праві всіх націй УНР на національно-персональну автономію
- Підтверджено повноваження влади УЦР до моменту скликання Українських установчих зборів
- Повідомлено про перетворення Генерального секретаріату на Раду народних міністрів (РНМ), якій доручено продовжити переговори з Центральними державами й укласти мирний договір
- Призначено перевибори місцевих органів влади
- Встановлено термін передачі соціалізованої землі селянам – до початку весняних робіт
- Викладено вимогу РНМ негайно взятися до відновлення промисловості з переведенням її на виробництво продукції для мирного часу
- Оголошено про державний контроль над банками, найважливішими галузями торгівлі, експортом-імпортом та ціноутворенням, з установленням монополії на найбільш прибуткову продукцію
- Оголошено про організацію народної міліції

Проаналізуйте схему. Чим Четвертий Універсал принципово відрізнявся від попередніх? Сформулюйте історичне значення Четвертого Універсалу.

3. Що передбачав Брестський мир, якими були його наслідки

УНР потрібно було шукати союзників на міжнародній арені, щоб протистояти агресії з боку радянської Росії. Керівники Центральної Ради хотіли заручитися підтримкою Франції та Великої Британії, які перемагали у війні з Німеччиною та її союзниками. Антанта, однак, була налаштована вороже до УНР, оскільки не бажала розчленування Росії, не сумніваючись у недовговічності Раднаркому. Центральній Раді залишався тільки один вихід: узяти участь у переговорах у Брест-Литовську разом з делегацією радянської Росії.

Німеччина та її союзниця Австро-Угорщина були зацікавлені в укладенні миру з УНР, щоб отримати доступ до продовольчих ресурсів українських земель. З Брест-Литовська до Києва надійшло повідомлення, що представників УНР чекають на мирних переговорах.

На нараді керівників провідних партій – есерів і есдеків – було визначено делегацію УНР у складі **В. Голубовича (голова), М. Левитського, М. Любинського, М. Полоза й О. Севрюка. 1 січня 1918 р.** вона прибула до Брест-Литовська й поставила питання про свою участь у перемовинах у самостійному статусі. Нарком закордонних справ Росії Л. Троцький змушений був заявити, що визнає право націй на самовизначення і не вбачає перешкод для задоволення

вимоги делегації УНР. Від імені Четверного союзу міністр закордонних справ Австро-Угорщини Оттокар Чернін визнав українську делегацію повноправним учасником переговорів. Формальне визнання УНР як самостійної держави союзники відкладали до моменту підписання мирного договору. Л. Троцький наполіг на перерві у переговорах до кінця січня 1918 р. Російська сторона мала визначитися щодо тяжких умов миру, адже йшлося про великі територіальні втрати, на яких наполягали союзники. Крім того, затягуючи переговори, Раднарком вигравав час, щоб завершити захоплення більшої частини території України включно з її столицею – Києвом. Це давало можливість замінити делегацію УЦР на делегацію проголошеної наприкінці грудня 1917 р. радянської України.

➔ Підписання українською делегацією (М. Левитський, О. Севрюк, М. Любинський) Брестського мирного договору, 9 лютого (27 січня) 1918 р.

Після відновлення перемовин 1 лютого Л. Троцький заявив, що в складі російської делегації перебувають представники українського радянського уряду Є. Медведєв і В. Шахрай. Мовляв, більша частина України контролюється саме цим урядом, а отже, мирний договір, укладений із представниками УЦР, не можна розглядати як мир з УНР. У відповідь на це виконувач обов'язків голови делегації УНР О. Севрюк ознайомив присутніх із текстом Четвертого Універсалу УЦР. О. Чернін від імені Четверного союзу заявив, що є всі підстави визнати УНР суверенною державою, яка може самостійно укладати міжнародні договори.

Заради досягнення миру Німеччина й Австро-Угорщина були згодні віддати УНР Холмщину з Підляшшям, а західноукраїнським землям у складі Австро-Угорщини надати статус окремого коронного краю. Сторони відмовлялися від взаємних претензій щодо відшкодування завданих війною збитків, домовилися про обмін військовополоненими й зобов'язалися відновити економічні відносини. Зобов'язання УНР були цілком конкретні: за першу половину 1918 р. поставити Німеччині та Австро-Угорщині 60 млн пудів хліба, 2 млн 750 тис. пудів м'яса (живою вагою), іншу сільськогосподарську продукцію і промислову сировину. За умовами договору, укладеного між Росією та Центральними державами 3 березня 1918 р., Раднарком зобов'язувався визнати законність уряду УЦР на території України і укладений ним договір із країнами Четверного союзу.

Отже, 9 лютого (27 січня) 1918 р. було ухвалено перший у світовій війні мирний договір між Українською Народною Республікою, з одного боку, і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Османською імперією та Болгарією – з другого. Українська делегація більше не приховувала, що Центральна Рада потребує негайної збройної допомоги.

4. Як відбувався вступ німецько-австрійських військ в Україну

Наступ більшовиків змусив Малу Раду й Раду народних міністрів виїхати з Києва на Волинь. Перебуваючи в Коростені, Мала Рада 25 (12) лютого ухвалила закон про *запровадження в УНР григоріанського календаря з 16 лютого*. Отже, 16 лютого стало вважатися 1 березня. У той самий день Рада народних міністрів затвердила державний герб УНР. Ним став тризуб Володимира Великого. Перебуваючи в Житомирі, Мала Рада затвердила 1 березня закон про грошову одиницю, карбування монети й друк кредитних державних білетів – гривень. 2 березня вона ухвалила закон про громадянство УНР.

Німецькі війська почали наступ на територію УНР. На київському напрямі наступальні дії вели 23 німецькі дивізії, на одеському – 10 австро-угорських. Разом із німецькими військами рухалися нечисленні збройні сили Центральної Ради.

Загальна чисельність сил Центральних держав в Україні сягала 450 тис. солдатів і офіцерів. Це дало змогу швидко витіснити радянські війська. *Наприкінці квітня 1918 р. вся територія УНР опинилася під контролем німецької та австро-угорської армій.*

У квітні 1918 р. уряд В. Голубовича без погодження з вищим німецьким командуванням відрядив групу військ Запорізького корпусу Армії УНР на чолі з **Петром Болбочаном**, який мав наказ раніше за німців звільнити Кримський півострів від більшовиків та захопити Севастополь. Завершальним етапом воєнної операції мав стати Чорноморський флот, дислокований у Севастопольській бухті, який планувалося включити до складу українських збройних сил. Попри успішний військовий рейд Запорізького корпусу, який першим звільнив кримську землю від більшовицьких загонів, за вимогою німецького командування він змушений був припинити наступ.

11 березня 1918 р. Центральна Рада у відозві до громадян УНР заявила, що прийняла допомогу Німеччини та Австро-Угорщини, щоб якнайшвидше звіль-

← Петро Болбочан (1883–1919)

Український військовий діяч, полковник Армії УНР. Командир Запорізького корпусу – найбільш боєздатної та дисциплінованої частини української армії. Брав участь у всіх воєнних конфліктах УНР. Заперечував погляди С. Петлюри на військове і державне будівництво, за що у січні 1919 р. був усунутий з посади командувача військами Лівобережжя. У лютому – червні 1919 р. командував частинами УГА в Галичині. Розстріляний у червні 1919 р. за звинуваченням у спробі військового заколоту.

«Болбочан був одною з яскравіших постатей в цілому корпусі. Великий організатор і здібний стратег. Умінням користуватися всім для добра справи й успіху пояснюється такий швидкий наступ Запорожців на Крим, хоч звідси мали перед собою значно сильнішого ворога» (*сотник Армії УНР Б. Монкевич*).

➔ Німецькі війська в Києві,
1918 р.

нити українські землі від більшовиків. Союзники не втручатимуться у внутрішні справи України, *«вони приходять, – наголошувалося у відозві, – як наші приятелі й помічники на короткий час, щоб допомогти нам у скрутну хвилину»*. Підтверджувалися всі свободи, громадянські й національні права та вольності, проголошені Третім і Четвертим Універсалами. УЦР зобов'язувалася виконувати владні повноваження лише до скликання Всеукраїнських тимчасових зборів. Чинність виборів на неокупованій радянськими військами частині України, які відбулися наприкінці 1917 р. і на початку 1918 р., теж підтверджувалася. Довибори планувалося здійснити негайно, щоб 12 травня Установчі збори могли розпочати свою роботу.

Проте керівники Центральної Ради і Ради народних міністрів не врахували, що півмільйонна німецько-австрійська армія своєю присутністю нейтралізувала революційні настрої, за яких були можливі соціально-економічні реформи. Поміщики вимагали повернення конфіскованої власності. Промислово-фінансові кола поставили вимогу скасувати або переглянути робітниче законодавство. Заможні верстви селянства стояли за відновлення приватної власності на землю. Натомість пролетаризовані селяни обстоювали **соціалізацію землі**.

Німецьке та австро-угорське командування досить швидко зрозуміло слабкість Центральної Ради та безперспективність, з їхнього погляду, співпраці з нею. Не отримуючи з боку української влади реальної підтримки щодо обіцяного в Бресті постачання Центральним державам хліба і сировини, їхнє командування прагнуло її замінити ефективнішим і слухнянішим урядом.

29 квітня 1918 р. Центральна Рада провела засідання, яке виявилось останнім. Депутати без обговорення затвердили **Конституцію УНР**. За спогадами (протокольний запис другої половини засідання не проводився), М. Грушевського проголосили президентом УНР, хоч у тій-то затвердженій Конституції цієї посади не передбачалося.

Основні положення Конституції УНР:

- Україна мала стати парламентською республікою;
- усім громадянам, незалежно від віку, віри, раси, статі, гарантувалися демократичні свободи, включно з активним і пасивним виборчим правом для всіх громадян, що досягли 20 років;
- вищу законодавчу владу в Україні мали здійснювати Всенародні збори, виконавчу – Рада народних міністрів, судову – Генеральний суд;
- самоврядування на місцях належало виборним радам та управам громад, волостей і земель.

1. Установіть хронологічну послідовність подій: **»** Підписання Брест-Литовського мирного договору **»** Ухвалення УЦР Четвертого Універсалу **»** Похід Петра Болбочана на Крим.
2. Покажіть на карті події першої війни РСФРР і УНР (грудень 1917 – березень 1918 рр.). Як відбувалося звільнення УНР від більшовицьких військ? Які події визначили початок та завершення війни?
3. Схарактеризуйте одним реченням історичних діячів відповідно до їхньої участі в подіях грудня 1917 – березня 1918 рр.: М. Грушевський, В. Голубович, С. Петлюра, М. Муравйов, В. Антонов-Овсієнко, О. Чернін, Л. Троцький, П. Болбочан.
4. Схарактеризуйте зміст Четвертого Універсалу та зробіть висновок про історичне значення цього документа.
5. Поміркуйте, що дає підстави для пропонованих висновків щодо наслідків і значення Брестського мирного договору. Наведіть кілька аргументів на підтвердження або заперечення викладеної думки.

» 1. Україна вперше виступила як незалежна держава, суб'єкт міжнародної політики. **»** 2. Незалежність Української Народної Республіки була визнана низкою європейських держав та, зокрема, більшовицькою Росією. **»** 3. Укладені в Бресті угоди сприяли збереженню української державності. **»** 4. Брестський мир зашкодив зв'язкам України з країнами Антанти. **»** 5. Угода сприяла встановленню залежності від німецької сторони.

6. На яку подію Павло Тичина відгукнувся віршем «Пам'яті тридцяти»? Чи погоджуєтеся ви з оцінкою цієї події сучасним істориком, який наголосив: *«Отак краща українська молодь платила власною кров'ю за нерішучість своїх батьків»?*

На Аскольдовій могилі
Поховали їх –
Тридцять мучнів українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій могилі
Український цвіт! –
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.

7. Які історичні реалії засвідчує фрагмент джерела? Прокоментуйте цитований документ.

«...Та як там не виправдувалися представники українського уряду й не старалися пояснити присутність австро-німецьких військ як нібито чисто службової, помічної сили, факт розквартирування чужих військ з усіма його неминучими наслідками був в усіх перед очима. Для елементів крайніх, більшовицьких це давало привід для агітації проти українського уряду, а елементам несоціалістичним подавало надію, що може хоч тепер вдасться вплинути на політиків Центральної Ради, щоб вони зреклися своїх утопій про соціалізацію землі і, користуючись з присутності союзної військової сили, подбали про практичне впорядкування нагальних питань життя й про заспокоєння краю...» (Д. Дорошенко).